

ՎԵՀԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՄԵԾԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆ.

Աւելի բարձր, աւելի վաճառականների պիտի ձգտիս, քան թէ՛ ինչ որ ստուերի նման անցաւոր ունայն աշխարհս է: քո առաջին զննում: Յաւիտենական կեանքի սերմերը քո հոգւոյդ ազարակի մէջ արդէն ցանուած են: Այդ սերմերին դու հոգ ու խնամք պէտք է տանես ամենայն հաւատարմութեամբ, ամենայն ջանքով: Եւ, արեւսէ անծրել տեսնելով քո դաշտը, օր կգայ, հնծուելու համար հասած, ներմակած կլինի: Այն ազնիւ ցորենը, որ մեր այստեղ կհնձենք, այնտեղ երկնային հաց պիտի դառնայ մեզ համար: Մեր ուրախ սրտով հաւարումներ մեր որաները թաղաւորական խնջոյքի համար: Թաղաւորն իւր ամսուից կստի մեզ, եկ հաւատարմի՛մ ծառայ, այժմ ստացիր քո աշխատութեանդ վարձը իմ մօտս, քո որդիական իրաւունքիդ տէրը դարձիր: Հասկանումես արդեօք այս խօսքի միտքը, այն է թէ, ամեն մի մարդ, ինչ որ ցանել է, այն է հնծում: Եւ երբ որ քեզ այն խնջոյքին հրաւիրող Աստուածային ծայնն ականջիդ հասնի, պատրմատ ես արդեօք ուրախութիւն վայելիլու:

Մարգիտ աւելի շատ անգամ իւր «Կարգ-Բեւան մէջն եմ տեսնում», — բայց եղել է արդեօք այնպիսի մի ժամանակ, որ ես նորան իւր «Կարգ-Բեւան մէջ տեսնէի»:

Շատ ու շատ անգամ տեսել եմ ես նորան միայն զգայական կեանքի անձնատուր, անբան կենդանեաց նման ապրելիս: որ այնպէս եւս իւր կեանքն անց է կացրել ու մեռել, գնացել: շատ ու շատ անգամ տեսել եմ ես նորան, որ խելքը, միտքը տուած է եղել միայն մեծ փողերի տէր դառնալու, կամ հպարտութիւնը իրան զարգարանք անելու: տեսել եմ, թէ ինչպէս վերջը նորա բոլոր ուրախութիւնն՝ իւր վերայ ունեցած մեծ մեծ ու երեւակայական կարծիքներն են եղել, որ նորան հպարտութեան են տարել, կամ կերութեամբ զուարճութիւններն են եղել, որ ամենամեծ վայելչութիւն քաշել է համարել իւր համար աշխարհիս երեսին: տեսել եմ, ինչպէս աշխատում է եղել անգագար իւր մարմնաւոր գրութիւնն, իւր նիստ ու կացն լաւացնելու, իսկ իւր սիրտն ու հոգին լաւացնելու մասին, կարծես թէ միայն այդ է եղել երկրորդական բանն, որոյ վերայ ամենեւին ոչ մտածել է, ոչ հոգս արել: տեսել եմ, ինչպէս նա իւր խելքը միայն բաց անելու, լուսաւորելու է աշխատում, տեսակ տեսակ ուսում ու գիտութիւններ իւր մոքի, իւր գլխի մէջ ամբարում:

տեսակ տեսակ արհեստներ, ճարտարութիւններ սովորում, կարծես թէ իւր հոգւոյ վսեմ ուժերն Աստուածանից նորա համար է միայն մարդիս տուած, որ աշխարհիս երեւին եղած ամենայն արարածներից ամենահնարագէտն, ամենախորամանկն, ամենադորաւորն ու միանգամայն ամենալուսնաւորն լինի, տեսել եմ, ինչպէս նա՝ առանց քաշուելու, առանց զգուշանալու անձնատուր է եղել իւր հաճոյքին, իւր սրտի ուզածին, ինչպէս նա, առանց ամաչելու, իւր կրքերից յալթուել է, մինչեւ որ վերջապէս մոլութեան խաւարչտին անգունդքի մէջ գլորուել, կործանուել է. տեսել եմ, ինչպէս նա մի հաւատ է դաւանել, որ ոչ թէ սրտի հաւատքն է եղել, այլ քաղաքական սովորութեան հետ գնալու համար է եղել միայն, որ հաւատ ունեցող է ձեւացել. տեսել եմ, ինչպէս գէպի Աստուած աղօթքներ է բերնից դուրս տուել, թափել, իբր մի ծէս, մի արարողութիւն կատարելով, որով Աստուծոյ հետ, որ բոլոր աշխարհիս կառավարին է ու մեռելոց անգամ՝ դատաւորը, մինչեւ անգամ Աստուծոյ հետ ասոււմեմ, իբր թէ իւր բանը պրծել է, պարտքից դուրս եկել. տեսել եմ մինչեւ անգամ, ինչպէս շատ անգամ Յիսուսի կրօնը իւր ամենասեւ չարագործութիւնների ծածկոյթին ու վերաբիւնն է արել (շինել):

Այն մինչեւ որ աստիճան մտրգս շատ անգամ կարող է ցածանալ ու մոլութեան խոր ցեխի մէջ խրուել: Թէեւ նորա հոգւոյ մէջ երբէք չէ հանգչում այն կրակը, այն մեծ ցանկութիւնը, որ ունի երջանկութեան ձգտելու, հասնելու կողմանէ, քայքայ եւ երբէք բոլորովին բարեպաշտ չէ, ինչու որ բաց աչքով վաղումէ գէպ ի կարտեան անգունդքը, կասես թէ, մի աներեւոյթ զօրութիւն նորան բռնել է ու քարշաքարշ տանում հեռն: Առաւ չէ, որ մի անողորմ, մի աներեւոյթ զօրութիւն նորան քաշկռտելով տանումէ հեռն, այս անգութ զօրութիւնը՝ իւր կրքերըն են, որ նորա հոգին փչացնում են, նորա սրտի հանգստութիւնն խանգարում:

Ո՞վ է ուրեմն այն մարդը, որ իւր կատարելալ բարձրութեան մէջն է, ինչպէս որ ստեղծուած է Աստուծոյ պատկերը լինելու: Արդեօք քրիստոնեայն է, որ ինքն իրան ճանաչելով, միշտ իւր անձի վերայ չորս աչքով է մտնի տալի, որ սուր ծուռ չգնի ու մի սխալանքի մէջ չընկնի, եւ որ ինքն իւր վերայ ունեցած իշխա-

նույն ժամանակ իւր սրտի ամենայն շարժումների վերայ։ Արդեօք նա այն ժամանակն արդէն կատարեալ է, այլ եւս ոչ մի պահասութիւն չէ՞ երեւում նորա վերայ։

Այս գոյումեմ էս, եւ բարձր մարդ եմ ճանաչում Յիսուսի այն ազնիւ աշակերտին, Նորան ճշմարիտ սրտով եւ ամենայն հաւատարմութիւնով հեռեւողին, այնպիսի քրիստոնէական եկեանք ունեցողին, որ անկախ է ու ազատ պատուամոլութեան, ունայնադիրութեան, զեղխութեան, բարկասրտութեան անտերից, որ նորան տիրել չեն կարող. ես այդպիսի մարդին՝ զերիների մէջ՝ միայն ազատ ու անձնիշխան մարդ եմ ճանաչում ու ամենայն սրտով պատուում եմ։ Ամենայն յարգանքի արժանի է նա, ինչու որ ոչ մի արտաքին ոյժ ու իշխանութիւն նորան ճշնշեւ չէ կարող, ոչ մի բաղդաւորութիւն նորան իւր չափը կորցնել չտար, ոչ մի անբաղդութիւն նորան կտորել չէ կարող, — նա ամեն փոթորիկների տանում, գիմանում է եւ անոտան մնում։ Այդպիսի մարդի վերայ աւելի ենք դարմանում եւ աւելի արժանաւոր մարդ ենք ճանաչում դորան, քան թէ այն աշխարհակալին, որ ազգեր նուաճելով իւր հզօր զօրութիւնով, իւր իշխանութեան լուծի տակն է ձգում, բայց իւր պատուամոլութիւնն նուաճելու ոյժ ու զօրութիւն չունի. այդպիսի քրիստոնէայն աւելի դարմանալի, աւելի արժանաւոր մարդ է, քան թէ արհեստաւորների մէջ ամենագլխաւոր արհեստագէտն ու գիտունների մէջ ամենագլխաւորն, որ այնպիսի գործեր է հնարում, այնպիսի բաներ լոյս գցում, որոց վերայ մարդ հիացած, տալած է մնում, հրաշք բան աչքի առաջին տեսնելով, որ բոլոր աշխարհ կդարմայնի, բայց ձեռքներից չէ գալիս իրանց սրտի ու հոգւոյ մշտական խաղաղութիւնն հաստատ կերպով գտնելու։

Աստարելութեան ամենավերջին ու միանգամայն ամենաբարձր աստիճանն միայն ինքն իրան յաղթե՛լն է. այս գոյարահալ, այս խորտուբորտ ու բարոյապէս սեպացած բարձրութեան վերայ է, որ պիտի մագլցի վեր բարձրանանք։

Եթէ այդ լինէր, Աստուածային լուսաւորիչն աշխարհին՝ Քրիստոս ուրիշ բան ստորեցրած չէր լինիլ, բայց միայն այն, ինչ որ հին ժամանակի իմաստուններն, փիլիսոփաներն արդէն ասած ու գրած էին։ Այս Յիսուս Քրիստոս գեռ եւս աշխարհ չեկած՝ մարդկային ազգը փրկելու համար արդէն շատ յառաջ իմաս-

տունների, աշխարհիս վերայ ապրող, մարդոց տուած ուսումնայն էր թէ, մարդիս իւր ամենաբարձր արժանաւորութեան համար նախապատրաստողն՝ ինքն իրան ճանաչէին ու ինքն իրան յազմէին է, ոչ միայն այդ էին սովորեցնում թէ խօսքով եւ թէ գրով, այլ աւելին արին, նոքա իրանց վարքովն ու կեանքով որտառույ օրինակներ տուին եւ ապացուցին, որ այս առարկանութիւններին հասնելն անկարելի չէ։ Նոքա այժ, գործով կատարեցին, ինչ որ բերանով տառապէին։ Դեռ այժմ եւս աշխարհ ամենայն յարգանքով է միաբերում ու բերան առնում այդպիսի՝ մարդոց անուններն։ Այլ դուք քրիստոնեայք, որ ձեր ծուլութիւնից վրաներդ դող է ընկնում, երբ որ բանն այդ երկնային պարտաւորութիւնները կատարելուն է գալիս, մտածեցէք ամաչելով, որ նոքա հեթանոս էին, ունէին ու կատարեցին այդ առարկանութիւնները։ Դեռ եւս Քրիստոս Փրկիչն աշխարհիս վերայ չէր երեւել, — նոքա մութ կերպով զգում, հասկանումէին ու մտածում, որ յաւիտենական կեանք պիտի լինի, բայց Աստուծային յայտնութիւնովը մեզ քրիստոնէիցս համար զմայելի ստուգութիւն դարձաւ։ Այժ, նոքա ունէին այն առարկանութիւնները, որ գործով կատարեցին, եւ այդ ինքնաճանաչութիւնն ու ինքնայազմութիւնն ունեցողներն ու անողները գիտէք, թէ ովք էին, հեթանոսներ միայն։ Իսկ մեք քրիստոնեայք եմք եւ, քրիստոնեայք լինելով, զուրկ ենք գոնէ նոցա ունեցած առարկանութիւններէն, որ, յիրաւի հեշտ բան չէր

Բայց գերազոյն ու անհամեմատ վսեմ կերպով ուսուցիչն Քրիստոս աշխարհ գաւրս եկաւ իւր երկնային իմաստութեան լուսաւիայլ պայծառութիւնովն ու աւելի էր պահանջում։

Նա եւս պահանջումէր մարդիցս, որ ինքն իրան ճանաչի, պահանջումէր, որ ամեն մի մարդ ինքն իրան քննի, իմանայ թէ ինչ աստիճանի, ինչ արժանաւորութեան տէր է Աստուծոյ եւ իւր իսկ առաջին, ուրեմն եւ ճանաչի իւր անարժան մարդ լինելն Աստուծոյ, իւր նման մարդոյ եւ իւր իսկ առաջին, որ իւր արած սխալներն ու բռնած ծուռ ճանապարհներն քննելով, տեսնելով, ուղղել կարողանայ, որ մոլութիւնից, մեղքից հեռու մնալ ջանայ։ Նա եւս պահանջումէր անձնուրացութիւն, ինչու որ, ինչ մարդ որ իւր հաճոյքին սանձ դնել անկարող է, իւր հաճոյքի լուծի տակը պէտք է մտնի։ Բայց այս ամենն անումէին

աւելի ազնուամիտ հեթանոսներն եւս: Նոքա ատելով ատումէին զեղիս մարդի շուայլութիւններն, անառակի անառակութիւնները, փառասիրի, պատուամոլի փառքի, պատուոյ համար հոգի տան, արեւոյդի գինեմոլութիւնն. նոքա արհամարհումէին արծաթսիրութիւնը, ամբարտաւանութիւնն ու անմտութիւնը, ընչասիրութեան անյագութիւնը (աչքը չկշտանալը շատ բան ունենալուց) եւ ամենայն աեղ իւր օգտի յեանից ընկնող, իւր շահը պառող շահասիրութիւնը: Բայց այս ամէն առաքինութիւններն գեռ եւս կատարեալ քրիստոնէի առաքինութիւններ չէին:

Աշխարհիս Փրկիչն Յիսուս Քրիստոս մարդկոյս սորանից աւելի բան էր պահանջում՝ Լոպոթոյ նման լինել:

Հերիք չէ՛, ասումէր նա, որ մի մարդ իւր բարկութիւնը չափաւորի, ինքն իրան բռնի բարկացած ժամանակը, չէ՛, այդ գեռ եւս բաւական չէ՛, մի բան չէ՛ բանն այն է, որ դուք ձեր թրշնամիներին սիրէք, ազօթք անէք այն մարդոց համար, որոնք որ ձեր սիրտը սաստիկ ցաւեցնումեն ու ձեզ հալածումեն, ձեզ նեղութիւններ տալուց աչք չեն թողում՝ բայց անելայս բաները պիտի անէք, որ ձեր երկնաւոր Հօր զաւակները լինիք: Ինչու որ նա իւր արեւը ծագումէ թէ՛ չար, եւ թէ՛ բարի մարդոց վերայ ու անձրեւը թափումէ թէ՛ արգարների եւ թե մեղաւորների վերայ: Եթէ որ ձեզ սիրողներին սիրէք, ի՞նչ վարձք պէտք է ստանաք. մաքսաւորներն եւս նոյն բանը չե՞ն անում արգեօք: Եւ ինչ որ ձեր եղբայրներին էք սիրով անում, ի՞նչ մի մեծ բան էք անում. մաքսաւորներն եւս նոյնը չե՞ն անում արգեօք: Ուրե՞՞նք որո՞ւ այնչե՞ս Կապրեալ պէտք է լինէ, Բիշպէս որ յեր Էրէնաւոր Հայրը Կապրեալ է:

Այս խօսքերը մի երկնային լուսոյ ճառագայթ է: Բաւական չէ՛, որ մենք մեզ վերայ այնպէս կատարեալ կերպով կարողանանք իշխանութիւն բանեցնել, որ մեր հակումները ոչ մի անարդար քայլ անելու մեզ տանել չկարողանան, մեզ սխալեցնելով. մեր միտքը պէտք է չգնենք թէ, արդէն բան չմնաց այլ եւս մեզ անելու, սորանից աւելի եւս բան անելը կարելի չէ, ուրե՞՞նք Լոպոթոյ օրհնութիւնն մեզ վերայ իջեցնէ, պիտեցնէ: Չկարծի մի մարդ, որ արդէն առաքինի է, որովհետեւ ինքն իրան այնպէս իւր ձեռքի մէջն հաւաքած, բռնած ունի, որ, գիտենալով, իւր ոտը ծռռ գնել ամենեւին չթողնիլ. չէ՛, դա չէ՛ առաքինի

մարդն՝ այլ նա՝ որ դրոխ հանդամանքներէ վերայ ուշադրութիւն չդարձնելով՝ մարդ չջոկելով՝ թէ՛ որն է արժանի ու որն անարժան՝ բարիք (լաւութիւն) է անուամբ, եւ կարող է ուրիշների սիրոյն համար իւր անձը մատաղ անել։

Աշխարհիս մէջ մարդիս հասնելու կատարելութեան ամենաբարձր աստիճանը, կատարելութեան ծայրն այս է։ Քրիստոսի հարազատ աշակերտն, ինքն իրան բարձր է ճանաչում ու բռնում կռիւ սիրելուցը, մի վատ խօսք ասելու պատճառներ գրտնելուց ու բռնելուց, խորամանկութիւններից, կամ ծածուկ հնարներ բանեցնելուց, որ ուրիշի վերայ վատը միայն տեսնի, պակասութիւնը միայն գտնի, — որովհետեւ իւր հոգին վատ մարդոց վատ հոգին չէ՝ որ ուրիշի վերայ լաւ տեսնելը չէ կարում, չէ տանում, նախանձութիւն ու ատում — Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտն հեռու է վատ մտքեր ունենալուց եւ իւր համար անարժան բան է իմանում արժանաւորի արժէքը չճանաչելը, մանաւանդ ցած բան է համարում մի մարդի յետեւից ընկնելն, ծածուկ հնարհներ բանեցնելն նորա համար՝ վատութիւն անելու մտքով, նենգ մտքով որոգայթներ լարելն ու դաւեր դնելն՝ նորա անունը կոտրելու, կամ վնասելու համար, կամ մի մարդու խաղաղնելն, ման ածելն, ուշայնելն, նորա արժանաւորութիւնն, կամ արդարութիւնն, կամ ունեցած իրաւունքն չճանաչելու եւ չընդունելու համար։ Քրիստոսի իսկական աշակերտն հասարակ մարդոց վարած կեանքիցը, նոցա ունեցած ու բանեցրած՝ մարդիս անարժան կրքերից բարձր է ու ազատ։

Նորա սրտի ուղեցածն այն է, որ լաւութիւն անի մարդոց, բազդաւորութեան պատճառ լինի եւ այնտեղ եւս իւր լաւութիւնը հասնի, ուր որ ուրիշները վատութիւն անելու են վաղում, սիրտները ուրախացած։ Նա բարձր է այն վերքերից, որ ստանումէ, նա չէ վշտանում։ Նորան վիրաւորողները չեն կարում նորան արգելիլ, որ նա բարի կամենայ նոցա՝ որ իրան ատումեն։ Նորա վրէժխնդրութիւնը՝ ներելն ու մոռանալն է։ Նա բարձր է չնչին մարդոց այն ջանքիցն, որով իրանց բոլոր կեանքն մէջ տեղ են դնում, որ ինչ է հեշտասիրութեան ու ունայնասիրութեան մէջ գտնեն իրանց գերազոյն բազդաւորութիւնը։ Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտի ամենամեծ ձգտումն՝ Աստուծոյ հետ մի լինելն է։ Նա, որ իրան միշտ սանձած է պահում, որպէս

զի իւր սիրտը սխալանք անելուց ազատ մնայ, սխալանքի մէջ ընկ-
նողներին չէ ատում, այլ նոցա վերայ մտիկ է տալի որպէս ուղիղ
ճանապարհից իճանալով, չիմանալով դուրս եկողներնեքի վե-
րայ, մտիկ է տալի նոցա վերայ, իբրեւ այնպիսի մարդոց վերայ,
որ սխալուելով, ընտրել են իւրեանց իբրեւ նպատակ մի սուտ
բազմաւորութիւն, կամ մի ծուռ միջոց՝ իւրեանց նպատակին
հասնելու համար: Նա ջանք է անում, մի իմաստուն կերպով
բաց անելով նոցա աչքը ու լուսաւորելով նոցա միտքը, այնպէս
անի՝ որ նոցա արած վատ բանն այնչափ իրանց վնաս, կամ չա-
րիք չբերի, քան թէ որքան որ պիտի բերեր: Նա անձնասիրու-
թիւնից, անձնաշահութիւնից հեռու է՝ նորա ցանկութիւնն ու
միտքը այն չէ, որ ինքն մարդոց մէջ ամենաազնիւն երեւի, որ ի-
րան գովելով, երկինք բարձրացնեն. եթէ որ նորա մտքինն այդ-
լինէր, նա ազնիւ չէր լինիլ: Նա բարի բանն անում է, բայց ոչ
թէ մի աւելի բարձր մի աւելի լաւ վարձատրութիւն ստանալու
համար. չէ. եթէ այդ մտքով լինէր, նորա առաքինութիւնն այլ
եւս առաքինութիւն չէր լինիլ, այլ մի անձնաշահութիւն, մի
օգտասիրութիւն, որ խելք բանեցնելով, հասաւ իւր սրտի ուղե-
ցածին: Չէ, Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտն այդ խելքի ու միտ-
քի այդ սրտի տէր մարդը չէ ամենեւին. Նա սիրում է առաքի-
նութիւնը նորա համար, որ Աստուածային բան է, Նա ցանկա-
նում է կատարեալ լինել նորա համար, որ իւր երկնաւոր Հայրը
կատարեալ է:

Այս է իսկական բարձրութիւնը, այն վսեմութիւնը, որ Քրի-
ստոս պահանջում է իրան հետեւողից, իւր աշակերտից, Ե-
րանդան իւր նման մարդին ողբելն այս Բարձրութեան Էրեւն է,
իսկ համարանքինը նորա օգն է: Այս բարձրութեան հասնել ցան-
կացողը վերինի համար է ապրում. նորա համար ամենավերջին
բանն է այն, ինչ որ հոգիցն է ու հոգ պիտի դառնայ: Նորա
համար յաւիտենականն է իսկական կեանքը, այս սլառճառով
երկրաւոր կեանքը նախապարաստութեան աստիճան է համա-
րում յաւիտենական կեանքի հասնելու համար: Նա մարդկային
կարգ ու կանոնն յարգում է իբրեւ միջոցներ բարեբաղդ կեանք
մարդոց մէջ պահպանելու եւ յառաջ տանելու համար. բայց
ճշմարտութիւնն ու իրաւունքը մարդկային ամենայն կարգա-
դրութիւններից բարձր է ճանաչում, ինչու որ հոգեւէն մարդս

իւր խելքից հնարած փայլուն ու փառաւոր միջոցներից շլանալով, շատ ու շատ անգամ մտքիցը ձգումէ իւր հեռաւոր պատուական նպատակն: Այդ վսեմութեանը բարձրացող մարդի համար ամեն բանի տեղ Աստուած է: այլ եւս ուրիշ բան չկայ, որ նորա համար աւելի փափագելի լինէր. Աստուած է, ասումեմ, որովհետեւ Աստուած է ամեն բանի մէջ: Այդպիսի մարդը սիրումէ կեանքը, որովհետեւ Աստուած անից է պարգեւում. բայց մահիցն եւս չէ վախենում, որովհետեւ մեր կեանքի, մեր գոյութեան կերպի փոխուելն է միայն:

Ո՛վ գերագոյն Յիսուս, այս է քո կրօնը, որ հոգեղէն մարդոց կեանքի համար աշխարհ բերիր ու նոցա սորվեցրիր: Բայց ի՞նչ մարդ եմ ես: Ահամարձակուի՞մ արգեօք իրաւամբ քո աշակերտի անունը տալ ինձ, այն աշակերտի, որ քո ճանապարհովն է գնում, քո յետնից գալով: Դեռ եւս երկնաւոր Հօր հետ միացած չեմ, մի եւ նոյն ցանկութիւնն ու կամքը չունիմ, որ նորա կամեցածն՝ իմ կամեցածն լինի. դեռ եւս թոյլ ու անհաստատ կեանքովս ու կամքովս տատանվումեմ մեղքի եւ առաքինութեան մէջ, հոգ գառնալու բաների եւ Աստուածութեան մէջ: Յիսուսի սուրբ խօսքը լուսոյ ճառագայթի նման ընկնումէ իմ սրտիս մէջը, աւելի պարզ ու պայծառ կերպով հասկանումեմ նորա երկնային մարի խորհուրդը թէ, 'Լուս աշուէս Կապարեալ պէտ է լինի, Ինչպէս որ յեր երկնաւոր Հայրը Կապարեալ է: Ինչպէս որ յեր երկնաւոր Հայրը Կապարեալ է:

Քրիստոնէի վեհանձնութիւնը՝ իւր մարմինը բոլորովին բանի տեղ չդնելու, անխնամ թողնելու մէջը չէ, կեանքի երկրաւոր ու քաղաքականութիւնների համար ինքն իրան մեռած համարելու մէջը չէ. ո՛չ, Աստուած ինձ այս մարմինս տուել է իբրեւ գործիք, որով իմ ամեն կողմս պէտք է ներգործեմ աշխարհիս վերայ: Այս գործիքն ես պէտք չէ արհամարհեմ, կամ անխնամ պահեմ, որովհետեւ ինձ կրկնեմ Աստուածանից ինձ պարգեւում. ամենանշանաւոր գործիքից, որով հոգիս իւր կատարելութեանը պէտքէ հասնի: Բայց գործիք միայն կարող եմ ճանաչել իմ մարմինս, ոչ թէ մի աւելի բան: Բաւական է, որ հոգ տանիմ մարմնիս ոյժը տեղը պահելու եւ չպակասացնելու եւ միանգամայն խնամք տանիմ մարմնիս առողջութեանը, այլ եւս ուրիշ բան ինձ չմնալ մարմնի համար անելու: Մարմնի արտաքին զարդարանքն ու ինչ որ գիւր է գալի նորան, այսպիսի բաները՝

անցաւոր ու երկրորդական բաներ են: Քրիստոնեայն՝ հասարակաց երջանկութեան գերագոյն նպատակները յառաջ տանելու համար՝ ուրախութեամբ ամենայն բան զոհումէ, երբ որ տեսնումէ, որ իւր զոհաբերութիւնովն այդպիսի մի մեծ բարիք յառաջանալու պատճառ պէտք է լինի ինքն: Հիւանդութիւն, վերքեր, ցաւեր, մահ — մեծահոգի քրիստոնեայն բանի տեղ չէ գնում, երբ որ բանն այնտեղ է գալի, որ ճշմարտութիւնը պիտի պաշտպանել կարողանայ մինչեւ վերջը, երբ որ իրաւունքն ու արգարութիւնը տեղը պիտի տանի, երբ որ հաւատքը պէտք է պահպանի, երբ որ անմեղին տէր պէտք է կանգնի, երբ որ մարդոց բարեբաղդութեան պատճառ պէտք է լինի:

Հարստութիւնը, պատիւը, լաւ կեանքը նորա համար այն մեծ բաները չեն, որոց համար հոգի տար: Բոլոր այս փառաւոր բաները, որ մարդս Աստուծոյ տեղ է պաշտում, քրիստոնեայ իմաստունի ոչ բաղդաւորութիւնն են աւելացնում, երբ որ ունենումէ, եւ ոչ պակասեցնում, երբ որ ձեռքիցը գնումեն: Նա շատ լաւ է իմանում թէ՛ ի՞նչպէս անհաստատ բան է աշխարհիս բաղդաւորութիւնը, ինչպէս անստոյգ ու կասկածելի է ուրիշների ամեն կերպ պատիւ տալն՝ ո՛ւմ եւս որ տալիս են. լաւ է հասկանում թէ՛ աշխարհիս սօկին սրչափ քիչ բան կարող է անել, երբ որ մարդիս սրտին մի տեւողական ուրախութիւն ու անվրդով հանգստութիւն պարգեւել չէ կարում: Նա միշտ պատրաստ է ամենայն տեսակ փառքից ձեռք քաշելու, երբ որ փառքից իրան զրկելովն, մորդկային ազգատոհմերի խաղաղութիւնը կարող է աւելացնել: Ամեն ժամանակ պատրաստ է նա զոհելու ամեն հարստութիւն, եթէ միայն այդ^ք զոհաբերութիւնովն հասարակաց քաջածններն կարող է թեթեւացնել, նոցա ունեցած ցաւերը պակասեցնել:

Նորա համար՝ ինչ որ հողիցն է, հող պիտի դառնայ. ամենափառաւոր, ամենափայլուն բանն անգամ մի ան քաշելու չորժիլ: Ի՞նչ կայ որ, եթէ մի բան որ՝ յետ ու յառաջ՝ կորցնելու ենք, ինչ եւս որ անելու լինինք, պիտի չկարողանանք պահել, կամ մի քանի օր ենք ունեցել, կամ մի քանի տարիների, երբ որ ձեռքներիցս^{ու} պէտք է գնայ, մեզ մնալու չէ: Եթէ որ բանն այդպէս է, աւելի լաւ է այնպէս տեղ եւ այնպիսի բանի համար կորցնենք, որ մեր կորուստովը մարդկութեան մի սուրբ

գործը յառաջանայ, մի մեծ կարիքը կատարուի: Մի թագաւորական թագ մի Աստուածային մեծ գործ կատարած լինելու գիտակցութիւնից իւր մէջը հասկանալուց աւելի արժէք չունի, եւ անմեղութիւնը զոհ բերելուց աւելի հեշտ է կեանքը զոհելը:

Ամեն իրաւունքները, որ մեր կամ ուրիշները ունին քաղաքական հասարակութեան մէջ, պայմաններ են, որով մեր օգտակար գործունէութիւնով կարողանանք շահուիլ, մեր գործունէութեանը ընթացք տալ եւ գործ ցոյց տալ: Ո՞վ որ չարութիւնով, կամ սխալուելով, այս պայմանները քանդումէ, կամ կակուղ, կամ կոշտ կերպով պիտի խրատուի եւ պարտաւորութիւնը ճանաչելու ստիպուի: Մեր չարագործին՝ մարդկային ընկերութեան թշնամի ենք ասում, բայց քրիստոնեայն թշնամի ասած բանդ չունի: Կարելի է որ՝ ի զուր տեղ իմաստուն քրիստոնէին արհամարհեն, ատեն, հալածեն, կամ նախանձեն. բայց նա, իւր իրաւունքները պաշտպանելու միջոցին դարձեալ իւր հակառակորդի բարեկամն է: Նա, նորա վերայ նեղանալով, նորանից չէ հեռանում, այլ պատուում է եւ օգնելու պատրաստ է, ուր որ կարող է պէտք գալ նորան: Նորան լաւութիւն է անում, երբ որ տեսնում է որ՝ մի յաջող գիպուած նորա առաջին մի լաւ ճանապարհ է բացել: Եւ երբ որ վերջապէս նորան, իմաստուն քրիստոնէին երկու բանից մինն է միայն մնացել ընտրելու՝ կամ վատութիւն անել, կամ իրան վատութիւն անեն ու քաշի — նորա համար դժուար չէ քաշելը. ուրիշի իրան արած վատութիւնը նա քաշում է:

Նորա մէջն է աւելի եւ աւելի երեւում քրիստոնէի մեծանձնութիւնը (հոգու մեծութիւնն), որ նա միշտ դէպ ի մարդկութիւնը մեծ մէր ունի, Աստուծոյ նման. որ այս սէրը երբէք չէ կտրվում նորա սրտից, ուրիշների անշնորհակալ ապերախտութիւնը տեսնելով, որ այս սէրը աւելի ճանաչվում է իւր գործերից, քան թէ խօսքերից, Ամեն ժամանակ, ամեն մի գործում նա աշխատում է, որ ամենից օգտակար մարդն լինի, որքան որ ոյժը կպատի ու ձեռքիցը կգայ: Եւ այս ամեն բանն անում է նա ծածուկ, որ չլինի թէ ուրիշի աչքին ընկնի ու տեսնելու համար արած լինի: Բայց մարդոց տեսնելուց եւս չէ քաշվում, երբ որ հաւատում է, որ իւր արածը լաւ ազդեցութիւն կունեննայ:

Մի բարի գործ, որ գովասանք լսելու համար է միայն անվում, ազնիւ մարդի արհամարհանքին արժանի է: Աստուած այդպիսի գործ չէ ընդունում: Հոգւոյ իսկական մեծութեան, իսկ վեհանձնութեան կատարեալ վսեմութիւնը նորա մէջն է, որ ազնիւ հոգու տէր մարդն իւր նման մարդոց բազմաւորութեան համար ամեն մի զոհաբերութիւնի պատրաստ է, բայց այնպէս է պահում իրան, որ ոչ ոք չհասկանայ իւր սրտինը: Շատ անգամ ամօթալի է թւում, որ իւր պարտականութիւնները կատարելու համար իրան գովումեն, ինչու որ այդ գովասանքը, նա պարզ տեսնումէ, որ իրաւունք չունին իրան տալու այն մարդիկը, որոնք տալիս են: Ինչու որ, եթէ մի մարդ գովումէ այն, ինչ որ մարդիս պարտականութիւնն է անելու, սորանով ցոյց է տալի իւր պակասութիւնը, որ իւր պարտականութիւնը լաւ չէ կատարում: Այդպիսի մարդոց բերանից դուրս եկած գովասանքը ի՞նչ գիւր պիտի գայ մեզ:

Եթէ որ առաքինի վարքի հետեւանքը մեծ անպատուութիւն եւս բերի, առաքինի մարդն այն ժամանակն եւս ինքն իրան միջիթարելը գիտէ: Նորա հոգին ազատ է, այն նեղութիւնները, որ նորա մարմինն է քաշում, հոգուն ի՞նչ վնաս կարող են տալ: Կախազանի վերայ մեռնելը մի սուրբ գործի համար, կամ պատերազմի մէջ մեռնելը ի՞նչ դանազութիւն ունի հիւանդութեան անկողինքում մեռնելուցը: Մի՞թէ մի եւ նոյն բանը չէ մի հոգու համար, որ Աստուծոյ մէջ, Աստուծոյ համար եւ Աստուծոյ հետն է ապրում: Արքան ազնիւ մարդիկ մեռան իւրեանց ժամանակակիցների անէծքը հետները տանելով, որոնց արժանացած չէին, բայց իւրեանց երախտագէտ յետնորդները արտասուներով օրհնեցին նոցա յիշատակը: Այ թէ այն բանը պէտք է մեզ անհանգիստ անի, թէ ինչպէս են ճանաչում մեզ, կամ ինչ կարծիք ունին մեր վերայ, այլ այն թէ, ինչ է՞նք: Այ թէ մարդոց մեր գործերի վերայ արած դատողութիւնը, այլ միայն մեր արած գործն է մեր իսկական ու ամենագեղեցիկ սեպհականութիւնը: Մեր արած գործը միայն ազդեցութիւն ունի մեր արժանաւորութեան, կատարելութեան ու երջանկութեան վերայ, իսկ մարդոց մեր գործերի վերայ տուած դատողութիւնը հազիւ թէ մի ազդեցութիւն ունենայ մեր հողացած մարմնոյ վերայ, մեր գերեզմանի հոգի վերայ: Շատ չանցնիլ, գերեզմանի հո-

ղը կծածկի թէ՛ սպանողին եւ թէ՛ սպանուողին ու երկուսն եւս հող կդառնան. բայց Աստուած անմահ է, նա կդառնի:

Դու կենդանի ես Աստուած՝ յաւիտենական, այն՝ Դու դատաւորն ես անում, արդար Դատաւոր:—Ի՞նչ է իմ անշունչ մարմինս, հոգիս փչելուցս յետոյ. իմ վրայիցս ընկած մի հագուստ: Ի՞նչ է զգայական կեանքը՝ երբ որ վերջանում է: Մի՛ երբեմն ուրախութիւններով լի, երբեմն եւս տանջանքներով լի երազ, որ մեր զարթնելուց յետոյ ոյժն ու նշանակութիւնը կորցնում է: Միայն հոգու բարձրութիւնն ու զօրութիւնը մահուան ձեռքը չէ կարող ոչնչացնել, ինչու որ այս զօրութիւնն անցաւոր, հողեղէն չէ, մահուան ու հողի բաժին չի դառնալ, Աստուածային է ու անմահ:

Ջանալը Աստուծոյ հէփ Դանալս՝ միշտ եւ հանապազ Աստուծոյ բանաւոր արարածների գերագոյն նպատակն է. Աստուծոյ հետ միանալը մարդիս կարողութիւնից վեր բան չէ, ինչու որ Քրիստոս եւս կատարեալ մարդ էր, նա ամենաբարձր բանն արաւ, որ ցոյց տայ թէ հաստատ կամքը՝ ամենակատարեալ բանին եւս կարող է հասնել: Ինչո՞ւ համար ես եւս չպիտի կատարեմ այն ինչ որ նա արաւ: Եւ ինչո՞ւ համար պէտք է չկարողանամ այդ անել, թէեւ հազարաւոր, թոյլ, անսիրտ, իւրեանց զգայականութեանը գերի եղած մարդիկ կասկածելու լինին թէ ինչպէս կարող եմ ես այդպիսի բան մտքիցս անցկացնել, որ ձեռքիցս գալու չէ, թէեւ այդ տեսակ մարդիկ ինձ յափշտակուած մարդ ասեն՝ անկարելի բանն՝ կարգից դուրս վառուած սրտովս ու ոգեւորութիւնովս կարելի եմ կարծում: Աստուծոյ գառաւոր ճիւղն իմ սրտումս է. ուրեմն շահասիրութեան խոր ցեխի մէջ խրուած մարդոց գառաւորութիւնն ի՞նչ նշանակութիւն ունի ինձ համար: Եթէ որ նոքա ընդունակ չեն իւրեանց հոգու կատարելութեան համար ամենայն բան յաւիտենականին զոհելու, ես ինչու համար պիտի ընդունակ չլինեմ:

Ո՛վ իմ փրկիչ. պիտի լինեմ այնպէս, ինչպէս որ Դու ես: Դու՝ լինիս ի՞նչպէս, ես այն խաճաճ ի՞նչ հոգն ինձ շահ կլինի:

(Թարգմ.)

Գ. Ե. Ա.